

نقش مردم در مدیریت بحران‌های امنیتی در مرحله پیش‌بینی

عباس عارفی^۱ | هادی رحمانی ساعد^۲ | محمد محمدی^۳ | حسین ابراهیمی^۴

چکیده

در مواقعی که بحرانی رخ می‌دهد، کار زیادی جز هدایت و کنترل آن نمی‌شود انجام داد. مهم‌ترین اقدامات در این زمان اتخاذ تصمیمات صحیح است که در صورت عدم وجود اطلاعات درست و برنامه ریزی صحیح شاهد بروز بحران‌های جدیدی در دل بحران قبلی خواهیم بود که مرتباً با تصمیمات عجولانه و نسنجیده نه تنها بر وخامت اوضاع می‌افزاید، بلکه بحران‌های جدیدی می‌آفریند که حتی قابل شناسایی نیستند. مقاله حاضر با هدف جلوگیری از وخامت اوضاع در زمان بحران با استناد به منابع کتابخانه‌ای و پژوهش‌های میدانی به دنبال پاسخ به این سؤال است که "شاخص‌های سازنده نقش مردم در مرحله پیش‌بینی مدیریت که ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مراجعه به منابع معتبر، مهم‌ترین مولفه‌ها و شاخص‌ها استخراج گردید و در ادامه با مصاحبه کتبی به روش تمام شماری در حد کفایت با تعداد ۵۰ نفر از خبرگان، صاحب‌نظران در حوزه مدیریت بحران‌های امنیتی در سازمان‌های اطلاعاتی، مسئولین مرتبط و کارشناسان مولفه‌ها و شاخص‌های ارزیابی انجام گردید. نتایج به دست آمده پرسشنامه‌ای در طیف پنج درجه‌ای لیکرت طراحی و پس از توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه‌ها بوسیله آلفای کرونباخ به میزان (۰/۹۶۱) و در تجزیه و تحلیل بحران و شناسایی کانون‌های بحران، هدایت افکار در فضای مجازی و آینده پژوهی بحران و روشن‌گری رسانه و وزن‌دهی از نرم افزار (spss) بهره‌برداری گردید. یافته‌های مقاله بیانگر این است که مردم در مرحله پیش‌بینی مدیریت بحران‌های امنیتی با شاخص‌هایی از قبیل اطلاع‌رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی و شناخت بحران‌های امنیتی تأثیرگذار هستند.

کلیدواژه‌ها: بحران، بحران امنیتی، مدیریت بحران، پیش‌بینی، نقش مردم.

۱. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی دانشکده علوم و فنون فارابی، تهران، ایران.

۲. دانشجوی دکتری رشته امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

۳. دانشجوی دکتری رشته مدیریت دولتی دانشگاه علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

۴. دانشجوی دکتری رشته علوم سیاسی دانشگاه علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

بحران رخدادی پیش‌بینی نشده و ناگهانی است که امکان پیش‌بینی آن وجود دارد. در وضعیت معمول و عادی معمولاً بحران رخ نمی‌دهد. هدف‌ها و راه‌های رسیدن به اینها مشخص است و اشتباه‌های کوچک را نیز می‌توان با اجرای برنامه‌های اختصاصی که از پیش آماده شده‌اند برطرف نمود ولی در کار و زندگی عادی و طبیعی چنین نیست. بحران می‌تواند به ناآگاه آشکار شود. اغلب بحران‌ها را می‌توان از نشانه‌های اعلام خطر آنها، پیش‌بینی کرد (حیدری تفرشی، ۱۳۷۵: ص ۳۲۷ تا ۳۲۸). بحران‌ها را می‌توان به شخصی، اجتماعی، اقتصادی، بین‌المللی، زیست محیطی، سیاسی و امنیتی تقسیم بندی نمود. در حوزه بحران‌های سیاسی و امنیتی این موضوع به شکل گسترده‌ای مورد توجه قرار می‌گیرد و یافتن ریشه‌ی بحران‌های سیاسی - امنیتی علی‌رغم دشواری ولی ممکن است. مهم‌ترین کار ویژه در مقابله با این قبیل بحران‌ها، سامانه‌های اطلاعاتی و امنیتی هستند. حوادث سیاسی - امنیتی در کشورها به طور مشخص دوره‌ای را تحت عنوان دوره تکوین سپری کرده و در زمان مناسب خود را نشان می‌دهند. کار ویژه اصلی سازمان‌های اطلاعاتی - امنیتی این است که باید در دوران تکوین آن را شناسایی و راه‌کار خنثی نمودن آن را مورد توجه قرار داده و برای مقابله با آن چاره‌جویی کرده و برنامه‌ریزی مناسب با نوع رویداد را مورد توجه قرار دهند. کوتاهی و خوش‌خیالی از این که اقدامی علیه امنیت ملی کشور صورت نمی‌پذیرد به علت این که اوضاع ساکت و آرام است، خیالی عبث و بیهوده است (ساوه‌درودی، ۱۳۹۲: ۲۳۱). بحران پیشامدی است که به صورت ناگهانی و گاهی فزاینده رخ می‌دهد و به وضعیتی خطرناک و ناپایدار برای فرد، گروه یا جامعه می‌انجامد. بحران باعث به وجود آمدن شرایطی می‌شود که برای برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اساسی و فوق‌العاده است. بحران‌ها بر حسب نوع و شدت متفاوتند. بحران یک فشارزایی بزرگ و ویژه است که باعث در هم شکسته شدن انگاره‌های متعارف و واکنش‌های گسترده می‌شود و آسیب‌ها، تهدیدها، خطرها و نیازهای تازه‌ای به وجود می‌آورد. غیرمنتظره بودن بحران‌ها همراه با عدم توانایی در تعیین زمان و مکان دقیق وقوع آنها، حجم بالای اطلاعات رسیده، گستردگی تخریب و خسارات مالی ایجاد شده، تعدد سازمان‌های درگیر و ماهیت چندوجهی آن، همه و همه سبب می‌شود که مدیران به طور

مرتب با شرایطی مواجه شوند که نیازمند اتخاذ تصمیمات سریع و صحیح است (اسکندری، ۱۳۹۲: ۵). حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی برای مدیریت بحران‌های امنیتی دستگاه‌های خاصی را ایجاد کرده، لیکن حجم و گستره بحران‌های امنیتی به حدی است که این دستگاه‌ها بخوبی توان مدیریت شرایط بحرانی را ندارند و ناگزیرند از مردم استفاده نمایند. کشور ایران نیز پس از انقلاب اسلامی همواره شاهد بحران‌های امنیتی بوده که اگر مردم وارد نمی‌شدند، نظام جمهوری اسلامی ایران نمی‌توانست آن را مدیریت نماید، به عنوان مثال در جنگ تحمیلی اگر مردم وارد نمی‌شدند، نیروهای مسلح در مدیریت دفاع مقدس با مشکلات زیادی روبرو می‌شدند. در حادثه حمله به کوی دانشگاه در ۱۸ تیر ۱۳۸۷ اگر مردم برای حمایت از حکومت در صحنه حاضر نمی‌شدند، غائله ختم نمی‌شد و نقش مردم در فتنه سال ۱۳۸۸ بسیار حیاتی و عامل اصلی کنترل آن بحران بود. بحران‌های امنیتی از آن جهت که در مخالفت با نظام حاکم و هیئت حاکمه صورت می‌پذیرد، می‌تواند در درازمدت و یا کوتاه‌مدت با توجه به شرایط حاکم بر کشور از جهات مختلف زمانی و مکانی به یک بحران اجتماعی و یا حتی انقلاب و یا کودتا تبدیل شود (ساوه درودی، ۱۳۹۰: ۹۸). انگیزه محقق این است که حاکمیت اگر بخواهد بر بحران‌ها فائق آید چگونه می‌توان در پیشگیری از بحران‌های مختلف به ویژه بحران‌های امنیتی مردم را مشارکت داد.

تعاریف و مبانی نظری

۱- مفهوم بحران

بحران

بحران نیز مانند بسیاری از لغات تخصصی در علوم انسانی دارای تعاریف مختلف، گسترده و بعضاً متمایزی می‌باشد، اما نقطه‌ی اشتراک این تعاریف نقطه‌ی عطف در تغییر ناگهانی از وضعیتی به وضعیت دیگر می‌باشد. در این جا سعی می‌کنیم با ارائه برخی از این تعاریف‌ها بیشتر با مفهوم بحران آشنا شویم.

۱-۱. تعریف بحران

حادثه‌ای است که در اثر رخدادها و عملکردهای طبیعی و انسانی به طور ناگهانی بوجود می‌آید؛ مشقت، سختی و خسارت را به یک مجموعه یا جامع انسانی تحمیل می‌کند و برطرف کردن آن نیاز به اقدامات و عملیات اضطراری و فوق‌العاده دارد (حسینی، مازیار: ۱۳۸۷: ۱۵) در فرهنگ معین نیز آمده تغییری که در تب مریض پدید آید، شدیدترین و ناراحت‌ترین وضع در حالت تب، یوم بحران. هم‌چنین در این فرهنگ لغت، ذیل مدخل "بحرانی" آمده است: وضع غیر عادی در امری از امور مملکتی (معین، ۱۳۸۷: ۱۸۷). در فرهنگ فارسی به انگلیسی آریان پور، بحران به معنی crisis آمده و بحران سیاسی، بحران تاریخی و بحرانی شدن حال مریض توضیح داده شده است، و در فرهنگ انگلیسی به فارسی، crisis به معنی بحران، شور، بزنگاه، سرگشتگی، شوریدگی، نقطه‌ی عطف، سختی و حالی آمده است (آریان پور، ۱۳۸۷: ۳۱۰). آلن بیرو در فرهنگ علوم اجتماعی، بحران اجتماعی را زمان پدید آمدن اختلال در کل پریشان جامعه به شکلی که تعادل عمومی عملکرد بهنجار و معمول حیات اجتماعی به مخاطره افتد عنوان نموده است. بیرو بحران اجتماعی را بصورت جزئی و عمومی تقسیم بندی نموده و بحران‌های اقتصادی و سیاسی را بخش از بحران‌های اجتماعی شمرده است (بیرو، ۱۳۷۰: ۲۵). در قانون تشکیل سازمان مدیریت کشور نیز ای‌گونه از بحران یاد شده است که بحران شرایطی است که در اثر حوادث، رخدادها و عملکردهای طبیعی و انسانی (به جز موارد موضوعه در حوزه‌های امنیتی و اجتماعی) به طور ناگهانی یا غیرقابل کنترل به وجود می‌آید و موجب ایجاد مشقت و سختی به یک مجموعه یا جامعه انسانی می‌گردد و بر طرف کردن آن نیاز به اقدامات اضطراری، فوری و فوق‌العاده دارد. در این قانون "مدیریت جامع بحران" نیز تعریف شده و برای مدیریت بحران چهار مرحله‌ی ذیل تعریف شده است:

-پیشگیری: مجموعه اقداماتی است که با هدف جلوگیری از وقوع حوادث و یا کاهش آثار زیانبار آن، سطح خطرپذیری جامعه را ارزیابی نموده و با مطالعات و اقدامات لازم سطح آن را تا حد قابل قبول کاهش می‌دهد.

-آمادگی: مجموعه اقداماتی است که توانایی جامعه را در انجام مراحل مختلف مدیریت بحران افزایش می‌دهد که شامل جمع‌آوری اطلاعات، برنامه‌ریزی، سازماندهی، ایجاد ساختارهای مدیریتی، آموزش، تأمین منابع و امکانات، تمرین و مانور است.

-مقابله: انجام اقدامات و ارائه خدمات اضطراری به دنبال وقوع بحران است که با هدف نجات جان و مال انسان‌ها، تأمین رفاه نسبی برای آنها و جلوگیری از گسترش خسارات انجام می‌شود. عملیات مقابله شامل اطلاع‌رسانی، هشدار، جست و جو، نجات و امداد بهداشت، درمان، تأمین امنیت، ترابری، ارتباطات، فوریت‌های پزشکی، تدفین، دفع پسماندها، مهارآتش، کنترل مواد خطرناک، سوخت‌رسانی، برقراری شریان‌های حیاتی و سایر خدمات اضطراری ذی‌ربط است.

-بازسازی و بازتوانی: بازسازی شامل کلیه اقدامات لازم و ضروری پس از وقوع بحران است که برای بازگرداندن وضعیت عادی به مناطق آسیب‌دیده با در نظر گرفتن ویژگی‌های توسعه پایدار، ضوابط ایمنی، مشارکت‌های مردمی و مسائل فرهنگی، تاریخی، اجتماعی منطقه آسیب‌دیده انجام می‌گیرد. بازتوانی نیز شامل مجموعه اقداماتی است که جهت بازگرداندن شرایط جسمی، روحی و روانی و اجتماعی آسیب‌دیدگان به حالت طبیعی به انجام می‌رسد (قانون، ۱۳۸۸: ۴).

۱-۲. بحران امنیتی

بحران امنیتی بحرانی است که موجودیت یک کشور و یا نظام حاکم بر آن را به خطر بیاندازد (حمید رضا رفعتی، سید اکبر حسینی، ۱۳۹۲: ۱۳)؛ یا آنگاه که ویژگی بحران، پایه امنیتی یک نظام، هدف‌های مرجع و ارزش‌های اساسی آن را با چالش روبرو کند، بحران امنیتی شکل می‌گیرد. بی‌گمان بحران‌های امنیتی پدیده‌هایی پیچیده و گوناگون‌اند و این پیچیدگی ارائه یک شیوه‌نامه کلی در این زمینه را مشکل می‌کند. معمولاً هر بحرانی از این نوع، باید به‌عنوان یک ماهیت منحصر به فرد مورد توجه قرار گرفته و مدیریت شود (حسینی و جدی، ۱۳۸۵: ۳۰). در تاریخ بشریت، هیچ جامعه‌ای را که فاقد نوعی بحران باشد، نخواهیم یافت. از این رو باید بپذیریم که جامعه امن و با ثبات، اساساً به معنای فقدان بحران نیست (تاجیک، ۱۳۸۴: ۱۰).

بحران امنیتی آن دسته از بحران‌های تلقی می‌شوند که بدنبال وقوع رخدادها یا حوادث امنیتی به وجود می‌آیند. زمانی که حادثه و رخداد امنیتی بی‌ثبات ساز مانند حمله مسلحانه تروریستی، انفجار و خرابکاری، اغتشاش و بی‌نظمی و ... ثبات و تعادل جامعه را برهم زده و امنیت و آرامش شهروندان را دچار مخاطره جدی نماید، بحث از بحران امنیتی پیش می‌آید. در یک نگاه دیگر، بحران امنیتی مولود سایر بحران‌ها (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ...) است. زمانی که در فرایند مدیریت بحران‌های (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ...) کاستی و ضعفی رخ دهد به گونه‌ای که جهت تهدید به سمت ارزش‌های بنیادین و پایه‌های اساسی یک نظام قرار گیرد و حیات و بقای نظام را به مخاطره اندازد، بحث از بحران امنیتی پیش می‌آید (شفیعی، ۱۳۹۹: ۶۲).

نامالیقات اجتماعی می‌تواند بستر ساز تحولات سیاسی باشد که بیشترین نمود آن در زمان بحران‌های سیاسی و امنیتی است. به همین دلیل همراهی مردم با نظام ج.ا.ا می‌تواند تأثیر بسیار زیادی در مدیریت بحران‌های امنیتی داشته که چگونگی استفاده بهتر و مناسب‌تر از ظرفیت مردم در زمان بروز بحران مسئله تحقیق حاضر است. اگر چه جایگاه و نقش مردم در کنترل بحران‌های امنیتی بر کسی پوشیده نیست و همه تصمیم‌سازان حکومت به نقش تأثیرگذار آن در کنترل بحران تأکید داشته و آن را اقدامی ضروری برای کنترل بحران می‌دانند. به نظر می‌رسد استفاده از حمایت مردمی برای کنترل بحران به عنوان گم‌شده‌ای در حوزه امنیتی نیاز به تحقیق و بررسی در حوزه مهار بحران و ثبات حکومت در چهارچوب مباحث علمی مورد توجه قرار گیرد به همین دلیل پرداختن به چرایی و اهمیت نقش مردم در مدیریت بحران‌های امنیتی در حوزه‌های مذکور، مرکز ثقل تحقیق حاضر است که مسئله آن را شکل داده و محقق تلاش دارد در این حوزه به مبحث مردم در کنترل بحران‌های امنیتی بپردازد.

۱-۳. دیدگاه سنتی و جدید به بحران:

در دیدگاه سنتی گذشته، هر نوع تغییر و تحولی که به بحران منجر می‌شد برای سازمان یک تهدید و برای مدیران نامطلوب تلقی می‌گردید و مدیران هم می‌کوشیدند تا با گریز از گردنه‌های تغییر و تحول، بحران‌ها را از سر بگذرانند. در دیدگاه‌های نوگرایانه بحران به عنوان شرایط نامطلوب اما اجتناب‌ناپذیر گمانه زنی شد و تلاش مدیران سازمان‌ها مصروف حل بحران و کنار آمدن با عواقب بحران از طریق مدیریت تغییر و به کارگیری نوآوری‌های برای همراهی با

تحولات گردید. در این دیدگاه، اگرچه تعامل مناسب و منطقی با فرآیندهای عملیات حل بحران جایگزین نفی بحران و به عنوان کلید موفقیت مدیران قلمداد گردید، اما عدم اطمینان محیطی هرگز مثبت و خوشایند تلقی نشد (وردنژادی، ۱۳۸۹: ۲۵).

۲- مدیریت بحران

- تعریف مدیریت بحران در کتاب آشنایی با مفاهیم مدیریت بحران:
یکی از اصطلاحات حوزه‌ی مدیریتی است که به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و دستورالعمل‌هایی اطلاق می‌شود که برای کاهش اثرات زیان بار حوادث طبیعی انجام می‌پذیرد. به طور کلی مدیریت بحران، به معنای سوق دادن هدفمند جریان پیشرفت امور به روالی قابل کنترل و انتظار بازگشت امور در اسرع وقت به شرایط قبل از بحران است (ساوه درودی، ۱۳۹۰: ۲۵).

- تعریف مدیریت جامع بحران در قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران:
فرآیند برنامه‌ریزی، عملکرد و اقدامات اجرائی است که توسط دستگاه‌های دولتی، غیردولتی و عمومی پیرامون شناخت و کاهش سطح مخاطرات (مدیریت خطرپذیری) و مدیریت عملیات مقابله و بازسازی و بازتوانی منطقه آسیب‌دیده (مدیریت بحران) صورت می‌پذیرد. در این فرآیند با مشاهده پیش‌نشانگرها و تجزیه و تحلیل آنها و منابع اطلاعاتی در دسترس تلاش می‌شود به صورت یکپارچه، جامع و هماهنگ با استفاده از ابزارهای موجود از بحران‌ها پیشگیری نموده یا در صورت بروز آنها با آمادگی لازم در جهت کاهش خسارات جانی و مالی به مقابله سریع پرداخته تا شرایط به وضعیت عادی بازگردد (قانون، ۱۳۸۸: ۲۹).

نخستین گام در مدیریت بحران درک چیستی آن و بررسی ابعاد، درجه و میزان تاثیرگذاری آن بر جامعه و محیط پیرامون و پس از آن برنامه‌ریزی برای مواجهه، پاسخگویی و حل بحران می‌باشد (خجسته، ۱۳۸۴؛ ۱۰).

مدیریت بحران‌های سیاسی و امنیتی به عنوان نهاد مسئول و مؤثر در حوزه امنیت، باید همچون یک دیده‌بان، متغیرهای محیطی را ببیند و بتواند آنچه را پیش رو است، پیش‌بینی نموده و چند گام از زمان خود جلو باشد؛ و بایستی با دید وسیع نسبت به آینده، توان و مهارت بررسی آینده را کسب کند (مظفری، ۱۳۸۸: ۲۹). تهدیدکننده‌ها و مخلان نظم و امنیت در آینده، صرفاً از

لایه‌های ارادل و اوباش اجتماعی نیستند؛ بلکه احتمالاً از متخصصان، مبتکران، هوشمندان و روشنفکران نیز با کمیته قابل توجه در بین آنها خواهند بود؛ که فعالیت‌های مجرمانه و شبکه‌ای را مهندسی خواهند کرد. همان‌طور که آهنگ تغییرات اجتماعی روند تندتری به خود می‌گیرد، پیچیدگی مسائل پیش رو نیز افزایش خواهد یافت؛ و چنانچه مدیریت بحران، تفکر آینده‌نگر نداشته، سرمایه‌های انضباطی جامعه را برآورد نکرده، و به موقع و ماهرانه پیش‌بینی آن شرایط را ننماید، غافلگیر شده و در کنترل دوران آشوب و ناامنی، کارآمد نخواهد بود (مظفری، ۱۳۸۸: ۳). اصولاً، جامعه برای فائق آمدن بر مشکلات امنیتی و دستیابی به توسعه پایدار در آینده، باید به تفکری علمی‌تر، ابتکاراتی سازنده‌تر، مدیریتی قوی‌تر، فرهنگ و هنجارهایی مطلوب‌تر و البته مدیری بحران کارآمدتر از امروز مجهز شود. مدیریت بحران برای پیشروی به سوی چشم‌انداز مطلوب در آینده، ناچار به درک سریع متغیرهای محیطی و پیش‌بینی تهدیدات و فرصت‌ها به منظور احراز آمادگی‌های لازم است؛ موقعیت‌هایی که برای وقوع در آینده به انتظار آمادگی ما نمی‌مانند. برای نیل به قابلیت‌های لازم در آینده نمی‌تواند و نباید صرفاً به تولیدات علمی، نظری و تکنولوژیکی دیگر کشورها چشم امید بدوزد؛ بلکه بایستی ابتدا اصول و راهبردهای مبتنی بر مکتب، فرهنگ و مقتضیات جامعه خود را بشناسد، و برای انجام مأموریت در شرایط پیچیده جامعه آینده، خیز عبور از مرزهای دانش امروز را برداشت. قید و بند تفکر سنتی، رایج و معمول‌رهایی یافته باشند و از دیدگاهی که برای توده مردم غیرعادی و حتی ناخوشایند به نظر می‌رسد، به مسایل بنگرند. در این روش‌ها با تفکری خلاق و جانبی، واقعیت‌هایی دیده می‌شوند که دیگران از مشاهده آنها ناتوان هستند؛ به این منظور، باید مسایل و مشکلات کنونی را نوعی فرصت برشمرد و غلبه بر موانع و کاستی‌های موجود را امکان‌پذیر دانست. این نوع تفکر نه تنها طرح پرسش درباره وضع موجود را دربر می‌گیرد، بلکه به پرسش‌گری درباره آنچه می‌تواند وجود داشته باشد نیز می‌پردازد؛ این رویکرد، بیش از هر چیز نیازمند بسط و گسترش حق انتخاب بشر است (وندل بل، ۱۳۹۱: ۴۹). احتمال‌های کنونی درباره آینده، واقعی هستند؛ قابلیت‌های کنونی افراد، گروه‌ها ————— به طور کلی جامعه برای تغییر و توسعه، صرف‌نظر از شیوه سرکوب یا ناشناخته ماندن احتمالی آنها، واقعیت دارند. پتانسیل رشد و توسعه فردا، امروز وجود دارد به همین دلیل می‌توان آن را بررسی کرد. آینده پژوهی دانش فرارشته‌ای است که برای بررسی

آینده‌های بدیل و مهندسی هوشمندانه آینده مطلوب به کار می‌رود. نکته اساسی در فهم و کاربست آینده‌پژوهی در سطوح فردی، سازمانی، ملی و فراملی این است که تا آینده‌پژوهی به مثابه یک فرهنگ و کنش در جامعه پذیرفته نشود، امکان موفقیت اندکی دارد. به عبارت دیگر تا آینده‌پژوهی از قابلیت فردی به یک ظرفیت اجتماعی تبدیل نشود امکان معماری سازمان یا جامعه آینده‌نگر فراهم نخواهد شد. یکی از چالش‌های عمده در این مسیر تبدیل تفکر و برنامه ریزی کوتاه مدت به بلندمدت در جامعه است. این مقاله سعی دارد علاوه بر ترویج و فرهنگ سازی آینده اندیشی به مثابه یک هنجار در سطوح جامعه علمی مدیریت بحران، آینده‌پژوهی را به عنوان یک حوزه دانش نوپدید در عرصه نظر و عمل بررسی کرده و بسترهای لازم برای استفاده از آن در مدیریت بحران‌های سیاسی و امنیتی را فراهم سازد.

۲-۱. فرآیند مدیریت بحران

بحران‌ها دارای مراحل متفاوتی‌اند. آنها دارای ریشه‌های موجد، نقطه آغاز، مرحله رشد بوده و به بلوغ می‌رسند و بالاخره یک نقطه اضمحلال موقت یا دائمی دارند. ادبیات مدیریت بحران به عنوان یک حوزه مطالعه و تحقیق در عرصه مدیریت و کنترل استراتژیک سرشار از تئوری‌ها، الگوها، سازوکارها و روش‌هایی است که به مدیران بحران می‌آموزد چگونه بحران را پیش‌بینی کرده، از آن پیشگیری نموده، برای محدود کردن و جلوگیری از گسترش بحران و در صورت وقوع بحران به طور موثری با آن مقابله نمایند و در صورت نیاز به ترمیم شرایط ایجاد شده از بحران اقدام نمایند. فراگرد مدیریت بحران را بصورت کلی می‌توان در پنج دسته می‌توان جای داد:

- الف. مرحله پیش‌بینی. ب. مرحله پیشگیری. پ. مرحله تحدید. ت. مرحله مقابله.
 - ث. مرحله ترمیم
- در این پژوهش به نقش مردم در مرحله پیش‌بینی مدیریت بحران‌های امنیتی پرداخته می‌شود.

۲-۲. مرحله پیش‌بینی

امروزه در اغلب علوم، پیش‌بینی بخشی از ثمرات شناخت است و گزاره‌های علمی، پیش‌بینی را در خود نهفته دارند. اما پیش‌بینی تنها در حالتی می‌تواند معنا داشته باشد که اول، روابط علت و معلول میان حال و آینده را برقرار سازد و وضع موجود را کاملاً بشناسد و سپس چگونگی فرآیند تحول حال به آینده را دقیقاً ترسیم کند تا در پناه آن بتواند از وضع کنونی، وضع آتی را استنتاج کند. با فرض تحقق این شرایط تحلیلگران سازمان‌های اطلاعاتی، امنیتی و حفاظتی نمی‌توانند در برابر آینده منفعل باشند، بلکه باید بتوانند وقایع آتی را پیش‌بینی نمایند؛ یعنی آنکه به دنبال واقعیت بخشیدن آینده‌های باشند که انتظار آن بنا شده تا از سیر عادی وضعیت کنونی، نتیجه‌ای مورد رضایت حاصل شود. به دنبال این اصل، وضع موجود را کاملاً شناسایی کنند تا نقش انسان‌های آینده‌نگر به عنوان عواملی آگاه و برخوردار از هرگونه اختیار مشخص گردد و آنگاه امکان اعمال اختیار آگاهانه و هدایت در حرکت از حال به سوی آینده‌های مطلوب، بر بستر روابط علت و معلولی فراهم شود تا قابلیت مدیریت بر وظایف و مأموریت‌های سازمانی ارتقاء یابد (فیروزآبادی، ۱۳۸۶: ۲۱).

پیش‌بینی روندهای آینده ایران بسیار دشوار است به دلیل اینکه در منطقه خاورمیانه تحولات بین‌المللی شتاب بسیار بالایی دارد و یکی از بی‌ثبات‌ترین مناطق جهان است که برخلاف بسیاری از دیگر مناطق در حال توسعه جهان همچنان فضای امنیتی در این منطقه باقی مانده است. مسائل حل نشده هویت، اصالت و مشروعیت همچنان رودرروی مردم خاورمیانه است. درجهانی که دچار تحولات شتابان است مشخصه منطقه خاورمیانه بحران‌های سیاسی و امنیتی، عدم قطعیت اقتصادی و تحول اجتماعی است (دنی ترکمانی، ۱۳۹۱: ۸).

برخی اندیشمندان معتقدند که اصولاً تکرار رویدادها بدین معنی است که چیزها به گونه‌ای چرخه‌ای حرکت می‌کنند؛ چرخه‌های کوتاه مدت، میان مدت، بلندمدت و بسیار بلندمدت. با تشخیص این چرخه‌ها و تفسیر و تعبیر صحیح آنها، می‌توان آینده تحولات را پیش‌بینی نمود (باترا ۱۹۹۰: ۴). راوی باترا تلاش می‌کند یک تئوری اجتماعی-اقتصادی و تاریخی که قانون چرخه‌های منظم یا موزون به دست دهد. وی معتقد است که می‌توان به چرخه‌های منظم با موزون دست یافت و پیش‌بینی خود را در تاریخ ۵ دسامبر ۱۹۷۸ در مورد حوادثی نظیر؛ انقلاب

ایران، جنگ ایران و عراق، کساد اروپا در سال ۸۱-۱۹۸۰، کساد مصیبت بار امریکا در سال-های ۹۰-۱۹۸۹، دگرگونی ژرف سرمایه داری در سال‌های دهه ۱۹۹۰، دگرگونی ژرف کمونیسم، مدیون همین چرخه موزون دانست (باترا، ۱۹۹۰: ۷).

۳- نقش مردم

امام علی (ع) برای مقابله با کسانی که به جان و مال تعرض می‌کنند، مردم را به حضور فرا می‌خواندند تا در کنار دستگاه‌های حکومتی، به شرارت آنان خاتمه دهند و این مشارکت را نه فقط جایز بلکه لازم و وظیفه می‌دانند.

امام خمینی بنیان‌گذار نظام جمهوری اسلامی ایران حفظ نظام را از واجبات دانسته است (امام خمینی، ۱۳۷۷، ج ۱۹: ۱۵۳).

مبنای مشروعیت حکومت در کشورهای دارای دموکراسی غربی، قرارداد اجتماعی است و وظیفه حکومت صرفاً برقراری امنیت است. تفاسیر مختلفی از سوی نظریه پردازان ارائه شده است. در آثار افلاطون به قرارداد میان شهروندان حکومت اشاره شده است. که بر طبق نظر او مردم پس از قرارداد، تمام حقوق خود را به حکومت می‌بخشند و حق شورش و انقلاب ندارند. در حالی که طبق نظر جان لاک مردم حق شورش و انقلاب دارند و می‌توانند حکومت را از حکام گرفته و به دیگری واگذار نمایند (نوروزی، ۱۳۹۲: ۱۲۶).

رضایت مردم از عملکرد حکومت منتخب، شرط اساسی اعتماد آنها به دولت است. دولت‌ها برای جلب رضایت مردم باید جامعه را خوب اداره کنند تا مردم دولت را خیرخواه خود بدانند مردم از دولت انتظار عملکرد خوب دارند، نه توصیه‌های اخلاقی، کارآمدی و مشروعیت نظام سیاسی با مشارکت مردم رابطه مستقیم دارد. حکومت مورد نظر امام، یک حکومت ملی، متکی بر رأی آزاد مردم، اسلامی و عادلانه است. دولت‌ها در تعامل با مردم دو دسته هستند، دولت‌هایی که با مردم تفاهم دارند و مردم دولت را از آن خود می‌دانند، بنابراین در مقابل هر گونه مشکلی که دولت را تهدید کند، مردم به حمایت و پشتیبانی بر می‌خیزند و دولت‌هایی که با مردم تفاهم ندارند و دوگانگی میان دولت و مردم وجود دارد، نه تنها مردم در حل مشکلات از دولت حمایت نمی‌کنند بلکه موانعی بر سر راه اقدامات آن ایجاد می‌کنند و با مشکل آفرینی همراهی می‌کنند» آن

طرز حکومت که اگر مشکلی پیدا بشود، مردم به مشکلات می افزایند و این طرز حکومت که مردم حکومت را از خودشان می دانند. حمایت مردم از دولت به دو عنصر ذهنی و عینی بستگی دارد. عنصر ذهنی آن تفاهم دولت و مردم و خود انگاری دولت از سوی مردم است. و عنصر عینی آن به عملکرد و کارآمدی دولت در حل مسائل و مشکلات واقعی مردم باز می گردد. تحقق عنصر ذهنی به تحقق عنصر عینی آن بستگی دارد (فتحی، یوسف، ۱۳۹۸: ۹۱).

۳-۱. نقش مردم در پیش بینی بحران های امنیتی

امروزه در اغلب علوم، پیش بینی بخشی از ثمرات شناخت است و گزاره های علمی، پیش بینی را در خود نهفته دارند. اما پیش بینی تنها در حالتی می تواند معنا داشته باشد که اول، روابط علت و معلول میان حال و آینده را برقرار سازد و وضع موجود را کاملاً بشناسد و سپس چگونگی فرآیند تحول حال به آینده را دقیقاً ترسیم کند تا در پناه آن بتواند از وضع کنونی، وضع آتی را استنتاج کند. با فرض تحقق این شرایط تحلیلگران سازمان های اطلاعاتی، امنیتی و حفاظتی نمی توانند در برابر آینده منفعل باشند، بلکه باید بتوانند وقایع آتی را پیش بینی نمایند؛ یعنی آنکه به دنبال واقعیت بخشیدن آینده های باشند که انتظار آن بنا شده تا از سیر عادی وضعیت کنونی، نتیجه ای مورد رضایت حاصل شود. به دنبال این اصل، وضع موجود را کاملاً شناسایی کنند تا نقش انسان های آینده نگر به عنوان عواملی آگاه و برخوردار از هرگونه اختیار مشخص گردد و آنگاه امکان اعمال اختیار آگاهانه و هدایت در حرکت از حال به سوی آینده های مطلوب، بر بستر روابط علت و معلولی فراهم شود تا قابلیت مدیریت بر وظایف و مأموریت های سازمانی ارتقاء یابد (فیروزآبادی، ۱۳۸۶: ۲۱).

مقام معظم رهبری در بیانات خود در ۱۴ خرداد ۱۳۹۶ سالگرد رحلت حضرت امام فرمودند: «این نکته ی مهمی است: این انقلاب با کودتا به وجود نیامد، با حرکت نظامی به وجود نیامد؛ مثل بعضی از انقلاب ها که یک عده افسر نظامی رفتند یک حکومتی را برداشتند، حکومت دیگری به جایش گذاشتند؛ نه، این انقلاب به وسیله ی مردم به وجود آمد؛ با عزم مردم، با نیروی انقلاب مردم، با ایمان مردم به وجود آمد؛ با همین نیرو از خود دفاع کرد، با همین نیرو هم باقی ماند و ریشه دواند. این مردم بودند که نترسیدند؛ این مردم ایران عزیز بودند که ایستادگی کردند و مصداق این آیه ی شریفه شدند: *أَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدِ جَمَعُوا لَكُمْ فَآخِشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ*

ایماناً وَ قَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ). سوره مبارکه ال عمران ص ۱۷۳ مدام تهدید شدیم، مدام گفتند حمله می‌کنیم، مدام گفتند تحریم می‌کنیم، مردم نه از تهدید نظامی ترسیدند، نه از تحریم ترسیدند، نه از تحریم فلج شدند؛ نترس، شجاع، سربلند، حرکت را ادامه دادند؛ از این پس هم باید همین باشد. مردم ما، قشرهای مختلف ما، جوان‌های ما، روحانیون ما، پیشه‌وران ما، دانشگاهیان ما، محققین ما، مسئولان ما، دولتی‌های ما، مجلسی‌های ما باید انقلابی بمانند و انقلابی حرکت بکنند که شاخص‌هایی را عرض خواهیم کرد و همه انقلابی باشند تا بتوانیم این راه را با موفقیت پیش برویم و ادامه بدهیم. یکی دیگر از مبانی، محور بودن مردم است که وقتی ما مردمی بودن را و محور بودن مردم را با اسلام همراه می‌کنیم، ترکیب آن می‌شود جمهوری اسلامی؛ جمهوری اسلامی یعنی این؛ مردم محورند، مقاصد برای مردم است، هدف‌ها متعلق به مردم است، منافع مال و ملک مردم است، اختیار در دست مردم است؛ اینها مردمی بودن است. رأی مردم، خواست مردم، حرکت مردم، عمل مردم، حضور مردم و شرافت مردم در نظام جمهوری اسلامی. این یکی از آن مبانی است و به معنای واقعی کلمه باید به این معتقد بود.

مشارکت بیشتر در مطالعات جامعه‌شناسی سیاسی مورد توجه محققان قرار گرفته است. این محققان با توجه به جهت‌گیری‌های مطالعاتی و سیاسی دارای رویکردهای متفاوتی هستند و همین امر به ارائه تعریف‌گوناگونی از مشارکت سیاسی شده است. این تعاریف را می‌توان حول چند پیام مهم دسته‌بندی نمود که این پیام‌ها نقش مهمی در انتقال پیش‌بینی‌های مردم از بحران‌های امنیتی به دستگاه‌های اطلاعاتی دارد که عبارت است:

۲-۱-۱- همراهی مردم با نظام سیاسی

تعریفی که جوزف نای و سیدنی و ربا از مشارکت سیاسی ارائه می‌دهند این چنین است: «مشارکت سیاسی عبارت است از فعالیت مردمی در همه سطوح نظام سیاسی از شرکت در رأی‌گیری تا مشارکت در خط‌مشی خارجی» (جوج و گله دار، ۱۳۹۱: ۱۰-۹).

۳-۱-۱- تأثیر گذار مردم بر سیاست

از دیدگاه هانتینگتون مشارکت سیاسی عبارت است از: «کوشش‌های شهروندان عادی برای تأثیرگذاری بر سیاست‌های عمومی» (واینر و هانتینگتون، ۱۳۷۹: ۱۳۹).

اولین شرط این تبادل و تعامل، اعتماد متقابل و کارکرد صحیح و قابل قبول هریک از این ساختارهاست. یکی دیگر از عوامل بسیار مهم و اساسی در میزان مشارکت شهروندان برای ایجاد امنیت، رویکردی است که حاکمیت نسبت به امنیت دارد، بدین معنی که سیستم حکومتی یک جامعه، مرجع امنیت را چه کسی می‌داند، آیا شهروندان هم در کنار حاکمیت، مسئول ایجاد امنیت شناخته می‌شوند، و یا این که صرفاً امنیت حاکمیت مدنظر است و صرفاً سازمان‌های اطلاعاتی باید این امنیت را برقرار و حفظ نمایند.

۳-۲. فواید و مزایای پیش‌بینی بحران‌های امنیتی از دیدگاه مردم

شروع بحث را متبرک به آیه ۱۱ سوره رعد می‌نمایم که فرموده است: «خداوند سرنوشت هیچ قومی را تغییر نمی‌دهد، مگر آن که آن قوم سرنوشت خود را تغییر دهند». پیش‌بینی‌های مردم در امور اطلاعاتی یکی از کلیدی‌ترین پایه‌های حکمرانی به شمار می‌رود. پیش‌بینی می‌تواند به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم باشد. یکی از ارزشمندترین سرمایه‌های هر سرویس اطلاعاتی شناخت و درک صحیح از جامعه، جلب اعتماد مردمی و مشارکت فعال عموم جامعه در امور اطلاعاتی است. برای تبیین بحث به یکی از فرمایشات مهم مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) در دیدار مسئولین وزارت اطلاعات که در مورخه ۷۸/۳/۶ صورت گرفته است می‌پردازیم. معظم له می‌فرماید: "اولین چیزی که وزارت اطلاعات احتیاج دارد؛ اعتماد مردم به دستگاه اطلاعاتی است به نظر من این نکته اساسی را هیچ وقت نباید فراموش کنید و باید وزارت اعتماد مردم را جلب کند. همان اندازه که مردم به دستگاه‌های اطلاعاتی در کشورهای دیگر و در کشور خود ما قبل از انقلاب بدبین بودند به همان اندازه باید به دستگاه اطلاعاتی نظام خوش بین باشند و اعتماد داشته باشند و الحمدلله زمینه نیز آماده است." در نظام جمهوری اسلامی ایران با توجه به نقش محوری وزارت اطلاعات در تأمین امنیت ملی و خاستگاه مردمی و اجتماعی آن اعتماد، مشارکت و تعامل مردم در برقراری ثبات امنیت ملی دارای کارکرد اساسی است. حضرت علی (ع) نیز خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: "ای مالک تو باید به گونه‌ای حکومت کنی که مردم تو را به معنی واقعی تأمین کننده امنیت بدانند و حافظ و نگهدار اموال و آبروی خود. مردم باید تو را باید دوست عزیز خودشان بدانند و نه موجودی که خودش را به صورت ابوالهول درآورده و همیشه می‌خواهد مردم را از خودش بترساند و با ترساندن می‌خواهد حکومت کند" (غررالحکم ج ۳ ص ۱۱۸).

الف: مزایای پیش‌بینی بحران‌های امنیتی با همکاری مردم

- ۱) آگاهی مسئولین از نیازمندی‌ها و مشکلات مردم.
 - ۲) هموار نمودن راه نظارت مردم بر سرنوشت خود.
 - ۳) تعیین رهبری شایسته برای حکومت.
 - ۴) افزایش مشروعیت و مقبولیت نظام در بین مردم.
 - ۵) افزایش روحیه فداکاری و ایثارگری در بین مردم (لطفی، ۱۳۹۶: ۶۸۴ و ۶۸۶).
- ب: راه‌کارهای افزایش همکاری مردم با دستگاه‌های امنیتی در راستای پیش‌بینی بحران
- ۱) اعتماد: در یک تقسیم‌بندی کلی اعتماد را می‌توان در چهار سطح مورد بررسی قرار داد، اعتماد بنیادین که در سطح فردی و روان‌شناسی بررسی می‌شود. اعتماد بین شخصی، اعتماد تعمیم یافته و اعتماد به نظام یا سیستم که در سطح جامعه‌شناسی بحث می‌شود.
 - ۲) رضایت از زندگی: نوعی برداشت و داوری ذهنی شهروند نسبت به شرایط محیطی و محاطی است که در آن زندگی می‌کند.
 - ۳) اعتماد بنیادی: وثوق و اطمینان به اشخاص صالح و معتبر، اطمینان از استمرار هویت خود و محیط‌های اجتماعی است.
 - ۴) کارآمدی دولت: تلاش دولت برای تأمین رفاه اجتماعی، اقتصادی مردم و فرصت‌هایی که برای اعضای جامعه فراهم می‌کند تا بتوانند فعالانه‌تر در مقابل مسائل پیش روی واکنش نشان دهند.
 - ۵) احساس عدالت: داشتن شواهد کافی از انصاف نسبی حکومت و اطمینان از اینکه دولت منافع کلیه افراد را هماهنگ و متناسب می‌سازد.
 - ۶) احساس امنیت: نوعی ذهنیت و جهت‌گیری روانی مثبت (رضایت بخش، قانع‌کننده، آرام بخش) شهروندان نسبت به عدم حضور و بروز رویدادها وقایع ضد امنیتی یا تهدیدات.
 - ۷) اعتماد بین شخصی: تمایل افراد به تعامل و همکاری با گروه‌ها و ایجاد شبکه‌ای از روابط داوطلبانه بین گروه‌ها در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی (میرهادی، ۱۳۹۵: ۲۲۶ - ۲۲۷).

پیشینه پژوهش

طی سال‌های اخیر تحقیقاتی در مورد بحران‌های امنیتی نگاشته شده است. از جمله این تحقیقات می‌توان

۱- مقاله «نقش اطلاعات در مدیریت بحران» نتایج: بحران‌ها موقعیت‌هایی هستند که مستلزم پاسخ‌دهی آنی و اختصاص منابع فوق‌العاده‌اند. بحران‌ها پی‌زمینه تلاقی رویدادهایی هستند که شرایط جدید و ناشناخته‌ای را پدید می‌آورند. این امر محیطی سرشار از بی‌اعتمادی ایجاد می‌کند و این احساس را قوت می‌بخشد که دیگر نظارتی بر رویدادها و شرایط اعمال نمی‌شود. بحران برای ساختارهای بوروکراتیک و مدیریتی، ضرورت تصمیم‌گیری در شرایط غیرعادی همراه با محدودیت زمانی و نقصان اطلاعات و سردرگمی عمومی پیش می‌آورد. چون بحران‌ها اغلب غیرمنتظره‌اند، بنابراین اطلاعات کافی درباره موضوع در دسترس نیست و در اغلب موارد، اطلاعات دسته‌بندی شده و مطابق با ویژگی‌های وضعیت بحرانی را نمی‌توان یافت. اطلاعات در جمع‌آوری و ارزیابی این داده‌ها برای سیاست‌گذاران مفید است و موجب می‌شود تا ارتباط و بازخورد آن، میان جامعه اطلاعاتی و مصرف‌کننده اطلاعات که ما آن را به عنوان تیم مدیریت بحران می‌شناسیم جریان یافته و متغیر مشروعیت را وارد سیستم می‌کند که با اصل ارتباط پیوندی مستقیم دارد..)

۲- مقاله «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد بحران‌های اجتماعی» (نتایج: مدیریت بحران که یک فرایند بسیار پیچیده، طولانی و فنی قلمداد می‌شود، قبل از هر چیز مستلزم نگرش و تفکری دقیق جامع و صحیح به اصل، منشأ و نحوه پیشگیری و مهار بحرانها می‌باشد. در حال حاضر دو نوع رویکرد در مدیریت بحران اعمال می‌شود که یکی رفلکسی و یا واکنشی است، و دیگری حکیمانه و عقلانی که عمدتاً مبتنی بر اطلاعات و تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌باشد. متأسفانه در رابطه با مدیریت و مهار بحران‌ها در کشور ما رویکرد انفعالی و رفلکسی بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد تا رویکرد هوشمندانه و ابتکاری.)

۳- مقاله « شیوه عمل نظارت و واپایش در مدیریت بحران‌های امنیتی » (نتایج: بحران‌های سیاسی و امنیتی به لحاظ ماهیت، دارای تأثیرهای متفاوتی در ناهنجاری‌های امنیتی جامعه می‌باشند و نمی‌توان با تکیه بر یک الگوی سیاسی و امنیتی، به فرصت‌سازی همه بحران‌های سیاسی و امنیتی اقدام نمود. هر بحران سیاسی و امنیتی براساس ماهیت خود (شرایط اقلیمی، قومی قبیله‌ای، صنفی، دانشجویی، انتخاباتی و...) و پیوندی که با نیازهای واقعی جامعه در همه ابعاد سیاسی، دفاعی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، زیست‌محیطی و... برقرار می‌نماید و با توجه به سازمان‌دهی و انسجام درونی اعضای شرکت‌کننده ابعاد مختلف در آن، نوع خاصی از تهدید سیاسی و امنیتی را در جامعه اطلاعاتی مجسم ساخته و در نتیجه فرصت‌های سیاسی و امنیتی به دست آمده از آن نیز از ویژگی‌های متناسب با آن برخوردار هست که بدون شناخت و داشتن تصویری واقع‌بینانه از مدیریت امنیتی بر بحران‌های سیاسی و امنیتی، امکان دست‌یابی به فرصت‌های امنیتی آن برای جامعه اطلاعاتی وجود ندارد. استفاده مدیران جامعه اطلاعاتی از فرصت‌های سیاسی و امنیتی با نگاهی به وقایع، رویدادها و روندهای بحران‌آفرین باید نگاهی امنیتی به روند حوادث و تحول‌های سیاسی و امنیتی در جامعه داشت و بدون توجه به زیرساخت‌های امنیتی شکل‌گیری یک بحران سیاسی و امنیتی در جامعه، مدیران جامعه امنیتی نمی‌توانند از فرصت‌های امنیتی موجود در بحران‌های یادشده استفاده نمایند.

روش تحقیق

نوع پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی - توسعه‌ای است. این تحقیق به لحاظ روش شناسی، از نوع توصیفی - تحلیلی است چرا که محقق در ابتدا به توصیف عینی و منظم متغیرهای پژوهش پرداخته و بر اساس مطالعه و جمع‌بندی اسناد و نیز دیدگاه صاحب نظران یک تحلیلی از آن در ارتباط با موضوع پژوهش به عمل می‌آورد. با توجه به موضوع پژوهش لازم است جامعه آماری در رابطه مصاحبه‌دارای ویژگی‌هایی به شرح زیر باشد:

جدول: ۱- جامعه آماری تحقیق

ردیف	محل خدمت	تعداد
۱	صاحب نظران نظامی در حوزه مدیریت بحران های امنیتی در سازمان های اطلاعاتی	۲۰
۲	مسئولین مرتبط با حوزه مدیریت بحران های امنیتی در نیروی انتظامی	۲
۳	کارشناسان و متخصصین حوزه امنیتی و بحران	۲۸
	جمع	۵۰

حجم نمونه آماری و روش نمونه گیری به علت این که حجم جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ می باشد، حجم نمونه آماری تمام شمار محسوب می گردد. اطلاعات مورد نیاز برای این پژوهش با دو روش کتابخانه ای و میدانی جمع آوری گردیده و ابزارهای گردآوری داده ها، مصاحبه و فیش برداری است. روایی تحقیق به دو طریق روایی صوری برای بررسی روایی فرم مصاحبه از نظر و دیدگاه صاحب نظران و روایی پرسش نامه ها از طریق روایی محتوایی به دست آمده و برای به دست آوردن روایی پرسش نامه، سوالات آن که نتیجه مطالعه اسناد و مدارک معتبر و موثق در حوزه پژوهش، جستجو در اینترنت، طوفان فکری، استفاده از نظر نخبگان و بهره گیری از نظر خبرگان بوده، در اختیار متخصصان و کارشناسان آگاه به موضوع پژوهش قرار گرفته و طی جلساتی با استفاده از خرد جمعی متخصصین نسبت به اصلاح و استاندارد سازی آن اقدام شده است. در نهایت روایی پرسش نامه مورد تأیید قرار گرفته است. در این پژوهش با استفاده از نرم افزار آماری SPSS، آلفای کرونباخ^۱ برای کل سوالات پرسش نامه محاسبه گردیده است.

روش های تجزیه و تحلیل داده ها

این تحقیق از روش تجزیه و تحلیل محتوای کیفی اطلاعات و با بهره گیری از روش توصیفی شکل گرفته است تحلیل یعنی دسته بندی، مرتب کردن، دستکاری و خلاصه کردن داده ها به منظور دست یابی به جواب پرسش های پژوهش. کار تحلیل این است که مجموعه وسیع و پیچیده و حتی غیر قابل درک داده ها را به واحدها، الگوها و شاخص های قابل درک و قابل استفاده در

1. Cronbach Alpha

مسائل پژوهشی تبدیل‌نماید (هومن، ۱۳۸۱: ۱۹۸) روش توصیفی به آن دسته از روش‌های آماری گفته می‌شود که پژوهشگر در طبقه‌بندی، خلاصه کردن، توصیف و تفسیر و برقراری ارتباط از طریق اطلاعات جمع‌آوری شده کمک می‌کند (دلاور، ۱۳۸۱: ۲۱۸). پژوهشگر ضمن بهره‌برداری از منابع موجود در زمینه تحقیق، از مصاحبه نیز برای تکمیل و اعتبار بیشتر داده‌های پژوهش استفاده و اقدام به تشریح مولفه‌های موجود در تحقیق نموده است سپس با در نظر گرفتن فرضیه‌های تعیین شده، برای تعیین سئوالات مربوط به جمعیت شناختی و تعیین میزان مطلوبیت شاخص‌ها، از نرم افزار SPSS و برخی دیگر از ویژگی‌های نمونه آماری به صورت توصیفی ارائه گردیده است. به دلیل تعداد زیاد شاخص‌های تحصیلی و هدف محقق مبنی بر احصاء شاخص‌های نقش مردم در مدیریت بحران‌های امنیتی، با کسب نظر از اساتید راهنما و مشاور، به منظور شناسایی و حذف آن دسته شاخص‌های احصاء شده که دارای اهمیت کمتری نسبت به سایر شاخص‌ها بودند، پرسشنامه‌ای در طیف پنج درجه‌ای لیکرت طراحی و پس از توزیع پرسشنامه‌ها در میان خبرگان و دریافت آن‌ها، داده‌ها به صورت کدگذاری در نرم افزار اس پی اس اس ثبت و سپس از توزیع فراوانی و شاخص‌های توصیف داده‌ها استفاده گردیده است.

تئوری محاسبات:

۱. یافته‌های به دست آمده از منابع کتابخانه‌ای

در این پژوهش محقق به دنبال شناسایی نقش مردم در مدیریت بحران‌های امنیتی بوده و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی مبتنی بر ادبیات نظری و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری و به این نتیجه رسیدیم که موضوع پژوهش می‌تواند در پنج مرحله؛ پیش‌بینی، پیش‌گیری، تحدید، مقابله و ترمیم مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

۲. یافته‌های به دست آمده از مصاحبه

مؤلفه‌های مرحله پیش‌بینی و گویه‌های مرتبط با نقش مردم در مدیریت بحران‌های امنیتی برآمده از ادبیات نظری و مصاحبه با خبرگان حوزه مدیریت بحران‌های امنیتی به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۲

مؤلفه ها	گویه ها	بعد
مشارکت اطلاعاتی	اطلاع رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی تا چه میزان در پیش بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد.	پیش بینی
اشراف اطلاعاتی	شناخت بحران و شناسایی کانون های بحران تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد.	
تشکل های مردمی	همراهی مردم تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد.	
فضای مجازی	هدایت افکار مردم در فضای مجازی تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد.	
اندیشکده‌های امنیتی	آینده پژوهی بحران و روشن گری رسانه تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد.	
توجیه و آگاهسازی	فرهنگ سازی تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد.	

محقق در ادامه برای تکمیل داده‌های پژوهش، مصاحبه با خبرگان را در دستور کار قرار داده و با تعداد ۱۷ نفر از صاحب نظران نظامی، مسئولین مرتبط و صاحب نظران حوزه امنیتی و بحران مصاحبه انجام سپس به منظور دستیابی به اهداف تحقیق، سوال‌های اصلی و فرعی پژوهش به عنوان ابعاد موضوع در نظر گرفته شده و بر این مبناء مولفه‌ها و شاخص‌های با استفاده از قانون آنتونی گیدنز احصاء گردیده است.

۳. یافته‌های به دست آمده از پرسش نامه

محقق پرسشنامه‌ای برای شناسایی شاخص‌های نقش مردم در مدیریت بحراهای امنیتی طراحی نموده که پس از احصای روایی آن، اقدامات مرتبط با تکثیر در جامعه نمونه آماری و دریافت نتایج پرسش نامه و پایایی آن پس از سنجش مورد تأیید قرار گرفته است؛ چگونگی گردآوری داده‌ها نیز به این ترتیب بود که با تعداد ۱۷ نفر از صاحب نظران نظامی، مسئولین مرتبط و صاحب نظران حوزه امنیتی و بحران مصاحبه انجام و پس از بررسی و مطالعه یافته‌های موجود در رابطه با موضوع تحقیق، پرسش‌نامه‌ای شامل ۳۰ سوال تهیه گردید. در ادامه با توجه به مطالعات انجام شده، اهداف و سوالات تحقیق، مراحل زیر صورت گرفته است:

طراحی پرسش نامه اولیه و توزیع آن میان خبرگان و صاحب نظران و تعیین روایی آن، تعیین تعداد نمونه آماری در سه گروه آماری، استفاده از بازخورد پرسش‌نامه‌های اولیه و طراحی

پرسش‌نامه نهایی، توزیع پرسش‌نامه نهایی و جمع‌آوری پرسش‌نامه‌های تکمیل شده، استخراج نتایج از پرسش‌نامه‌های اصلی و تحلیل داده‌ها، نتیجه حاصله از یافته‌های پرسش‌نامه در بعد پیش‌بینی به شرح ذیل ارزیابی شده است، مولفه‌های تحصیل شده بعد پیش‌بینی: اطلاع‌رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی، شناخت بحران و شناسایی کانون‌های بحران، همراهی مردم، هدایت افکار مردم در فضای مجازی، آینده‌پژوهی بحران و روشن‌گری رسانه، فرهنگ‌سازی تحصیل شده است که محاسب‌کننده ۲ و فراوانی طیف لیکرت به طور خلاصه به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۳

شماره سؤال	ارزش‌های مشاهده شده	درجه آزادی	فراوانی طیف لیکرت			
			خ. زیاد	زیاد	متوسط	کم
۱	۹۳/۶۳۱	۳	۵۵/۳۸	۳۳/۸۵	۹/۲۳	۱/۵۴
۲	۷۰/۳۸۸	۳	۴۰/۷۷	۴۵/۳۸	۱۱/۵۴	۲/۳۱
۳	۷۳/۰۷	۳	۳۰	۷۷/۴۰	۲۳/۰۸	۵/۳۸
۴	۱۰۶/۱۲۳	۳	۹۲/۵۶	۳۵/۳۸	۶/۹۲	۰/۷۷
۵	۱۳۵/۹۶۹	۳	۶۵/۳۸	۲۸/۴۶	۵/۳۸	۰
۶	۱۲۴/۷۶	۳	۴۵/۳۸	۴۱/۵۴	۱۱/۵۴	۰/۷۷
۷	۹۷/۵۳	۴	۳۱/۵۴	۴۶/۱۵	۱۹/۲۳	۲/۳۱

سؤال ۱- به نظر شما اطلاع‌رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی تا چه میزان در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد؟
در خصوص شاخص شماره یک داده‌های جدول ۳ (جدول شاخص‌های آماری) نشان می‌دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۴/۴۳، ۵، ۰/۷۲ است. توزیع از چولگی منفی نسبتاً بالایی برخوردار بوده و در نقطه اوج خود نسبت به توزیع نرمال دارای برآمدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۲ تا ۵ در نوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۲-۴) نیز نشان می‌دهد که ۸۹/۲۳ درصد پاسخ‌دهندگان معتقدند، اطلاع‌رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد.

داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که ارزش‌های دوی مشاهده شده (۹۳/۶۳۱) در درجه آزادی ۳ معنی‌دار است در نتیجه استنباط می‌شود که ارزش مشاهده شده معنی‌دار است.

سوال ۲- به نظر شما شناخت بحران و شناسایی کانون‌های بحران تا چه میزان در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد؟

داده‌های جدول ۳ (جدول شاخص‌های آماری) نشان می‌دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۴/۲۴، ۴ و ۰/۷۴ است. توزیع از چولگی منفی برخوردار بوده و در نقطه اوج خود نسبت به توزیع نرمال دارای خوابیدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۲ تا ۵ در نوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۴-۵) نیز نشان می‌دهد که ۸۶/۱۱ درصد پاسخ‌دهندگان معتقدند، شناخت بحران و شناسایی کانون‌های بحران در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد.

داده‌های جدول نشان می‌دهد که ارزش‌های دوی مشاهده شده (۷۰/۳۸۸) در درجه آزادی ۳ معنی‌دار است در نتیجه استنباط می‌شود که ارزش مشاهده شده معنی‌دار است.

سوال ۳- به نظر شما همراهی مردم تا چه میزان در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد؟
داده‌های جدول ۳ (جدول شاخص‌های آماری) نشان می‌دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۳/۹۳، ۴ و ۰/۹۰ است. توزیع از چولگی منفی برخوردار بوده و در نقطه اوج خود نسبت به توزیع نرمال دارای خوابیدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۱ تا ۵ در نوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۴-۸) نیز نشان می‌دهد که ۷۰/۷۷ درصد پاسخ‌دهندگان معتقدند، همراهی مردم در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد.

داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که ارزش‌های دوی مشاهده شده (۷۳/۰۷) در درجه آزادی ۳ معنی‌دار است در نتیجه استنباط می‌شود، که ارزش مشاهده شده معنی‌دار است.

سوال ۴- به نظر شما هدایت افکار مردم در فضای مجازی تا چه میزان در پیش‌بینی بحران‌های امنیتی نقش دارد؟

داده‌های جدول ۳ (جدول شاخص‌های آماری) نشان می‌دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۴/۴۸، ۵ و ۰/۶۶ است. توزیع از چولگی منفی برخوردار بوده و در نقطه اوج خود نسبت به توزیع نرمال دارای خوابیدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۲ تا ۵

درنوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۱۱-۴) نیز نشان می دهد که ۹۲/۳۰ درصد پاسخ دهندگان معتقدند، هدایت افکار مردم در فضای مجازی در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد. داده های جدول نشان می دهد که ارزش خی دوی مشاهده شده (۱۰۶,۱۲۳) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که ارزش مشاهده شده معنی دار است.

سوال ۵- به نظر شما آینده پژوهی بحران و روشن گری رسانه تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد؟

داده های جدول ۳ (جدول شاخص های آماری) نشان می دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۵/۵۷، ۴ و ۰/۶۶ است. توزیع از چولگی منفی برخوردار بوده و در نقطه اوج خود نسبت به توزیع نرمال دارای خوابیدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۳ تا ۵ درنوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۱۴-۴) نیز نشان می دهد که ۸۳/۸۴ درصد پاسخ دهندگان معتقدند، آینده پژوهی بحران و روشن گری رسانه پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد. داده های جدول ۳ نشان می دهد که ارزش خی دوی مشاهده شده (۱۳۵,۹۶۹) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که ارزش مشاهده شده معنی دار است.

سوال ۶- به نظر شما فرهنگ سازی تا چه میزان در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد؟ داده های جدول ۳ (جدول شاخص های آماری) نشان می دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۴/۳، ۴ و ۰/۷۶ است. توزیع از چولگی منفی نسبتا بالایی برخوردار بوده و در نقطه اوج خود نسبت به توزیع نرمال دارای برآمدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۳ تا ۵ درنوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۲-۴) نیز نشان می دهد که ۸۶/۹۲ درصد پاسخ دهندگان معتقدند، فرهنگ سازی در پیش بینی بحران های امنیتی نقش دارد. داده های جدول نشان می دهد که ارزش خی دوی مشاهده شده (۱۲۴/۷۶) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که ارزش مشاهده شده معنی دار است.

سوال ۷- به نظر شما شناخت عوامل بحران تا چه میزان در پیش گیری از بحران های امنیتی نقش دارد؟

داده های جدول ۳ (جدول شاخص های آماری) نشان می دهد که میانگین، میانه و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب ۴/۰۵، ۴ و ۰/۸۱ است. توزیع از چولگی منفی برخوردار بوده و در نقطه اوج

خود نسبت به توزیع نرمال دارای خوابیدگی است. کمینه و بیشینه نمرات نیز بین ۲ تا ۵ در نوسان است. توزیع مربوط به فراوانی (جدول ۲۰-۴) نیز نشان می‌دهد که ۷۷/۶۹ درصد پاسخ دهندگان معتقدند، شناخت عوامل بحران در پیش‌گیری از بحران‌های امنیتی نقش دارد.

داده‌های جدول نشان می‌دهد که ارزش خبی دوی مشاهده شده (۹۷/۵۳) در درجه آزادی ۴ معنی دار است در نتیجه استنباط می‌شود که ارزش مشاهده شده معنی دار است.

جدول ۴-رتبه بندی ابعاد و شاخص پیش بینی

ردیف	شاخص های تحصیل شده	مجموع درصد
۱	اطلاع رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی	۸۹,۲۳
۲	شناخت بحران و شناسایی کانون های بحران	۸۶,۱۱
۳	همراهی مردم	۷۰,۷۷
۴	هدایت افکار مردم در فضای مجازی	۹۲,۳۰
۵	آینده پژوهی بحران و روشن گری رسانه.	۸۳,۸۴
۶	فرهنگ سازی	۸۶,۹۲

الگوی اولویت بندی شاخص های تحصیل شده بعد پیش بینی

نتیجه‌گیری

بحران پیشامدی است که به صورت ناگهانی و گاهی فزاینده رخ می‌دهد و به وضعیتی خطرناک و ناپایدار برای فرد، گروه یا جامعه تبدیل می‌شود. بحران باعث به وجود آمدن شرایطی می‌شود که برای برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اساسی و فوق‌العاده است. بحران‌ها بر حسب نوع و شدت متفاوتند. بحران یک فشارزایی بزرگ و ویژه است که باعث در هم شکسته شدن انگاره‌های متعارف و واکنش‌های گسترده می‌شود و آسیب‌ها، تهدیدها، خطرها و نیازهای تازه‌ای به وجود می‌آورد. غیر منتظره بودن بحران‌ها همراه با عدم توانایی در تعیین زمان و مکان دقیق وقوع آنها، حجم بالای اطلاعات رسیده، گستردگی تخریب و خسارات مالی ایجاد شده، تعدد سازمان‌های درگیر و ماهیت چند وجهی آن، همه و همه سبب می‌شود که مدیران به طور مرتب با شرایطی مواجه شوند که نیازمند اتخاذ تصمیمات سریع و صحیح است. بحران‌ها دارای مراحل متفاوتی‌اند. آنها دارای ریشه‌های موجد، نقطه آغاز، مرحله رشد بوده و به بلوغ می‌رسند و بالاخره یک نقطه اضمحلال موقت یا دائمی دارند. ادبیات مدیریت بحران به عنوان یک حوزه مطالعه و تحقیق در عرصه مدیریت و کنترل استراتژیک سرشار از تئوری‌ها، الگوها^۱، سازوکارها و روش‌هایی است که به مدیران بحران می‌آموزد چگونه بحران را پیش‌بینی کرده، از آن پیشگیری نموده، برای محدود کردن و جلوگیری از گسترش بحران و در صورت وقوع بحران به طور موثری با آن مقابله نموده و در صورت نیاز به ترمیم شرایط ایجاد شده از بحران اقدام نمایند.

این پژوهش به دنبال شناسایی نقش مردم در مدیریت بحران‌های امنیتی بوده و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی مبتنی بر ادبیات نظری و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری و به این نتیجه رسیدیم که موضوع پژوهش می‌تواند در پنج مرحله؛ پیش‌بینی، پیش‌گیری، تهدید، مقابله و ترمیم مورد بحث و بررسی قرار گیرد که مرحله اول یعنی پیش‌بینی واکاوی قرار گرفت. با مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه با خبرگان مؤلفه‌ها و گویه‌های مرتبط با مرحله پیش‌بینی احصاء و در جامعه آماری به شرح زیر مورد پرسش و تجزیه و تحلیل قرار گرفت:

1. Models

در یک رتبه بندی سؤال های پژوهش مشخص می گردد که هدایت افکار مردم در فضای مجازی ۹۲،۳۰، اطلاع رسانی و همراهی مردم با حاکمیت و دستگاه‌های اطلاعاتی ۸۹،۲۳ درصد، فرهنگ سازی ۸۶،۹۲ درصد، شناخت بحران و شناسایی کانون های بحران ۸۶،۱۱ درصد، آینده پژوهی بحران و روشن گری رسانه ۸۳،۸۴ درصد و همراهی مردم ۷۰،۷۷ درصد، در پیش بینی بحران های امنیتی نقش داشته و موثرند. پیش بینی های مردم در امور اطلاعاتی یکی از کلیدی ترین پایه های حکمرانی به شمار می رود. پیش بینی می تواند به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم باشد. یکی از ارزشمندترین سرمایه های هر سرویس اطلاعاتی شناخت و درک صحیح از جامعه، جلب اعتماد مردمی و مشارکت فعال عموم مردم در امور اطلاعاتی است. سازمان های اطلاعاتی، امنیتی و حفاظتی نمی توانند در برابر آینده منفعل باشند، بلکه باید بتوانند وقایع آتی را پیش بینی نمایند البته پیش بینی روندهای آینده ایران بسیار دشوار است به دلیل اینکه در منطقه خاورمیانه تحولات بین المللی شتاب بسیار بالایی دارند و یکی از بی ثبات ترین مناطق جهان است که برخلاف بسیاری از دیگر مناطق در حال توسعه جهان، فضای امنیتی در این منطقه حاکم است. در نظام جمهوری اسلامی ایران یکی از مهمترین پیش بینی های مردمی در راستای جلوگیری از یک بحران امنیتی، کشف کودتای نقاب (نوژه) بود که در اوایل پیروزی انقلاب اسلامی برای ضربه به انقلاب و کشتار مردم طراحی و در شرف اجرا بود که با اطلاع رسانی یک خلبان متعهد و مردمی، کودتا کشف و خنثی گردید و عوامل اصلی آن قبل از هرگونه اقدامی بازداشت و به مکافات عمل خود رسیدند و نظام نوپای اسلامی با همین اطلاع رسانی های به موقع مردمی، از گردونه های سخت و خطرناکی به سلامت عبور کرد.

فهرست منابع

- آریان پور، م. (۱۳۸۷). فرهنگ بزرگ یک جلدی پیشرو آریان پور - انگلیسی به فارسی. تهران، جهان رایانه.
- اسکندری، حمید. (۱۳۹۲) الگوهای سناریو نویسی در مدیریت بحران: انتشارات بوستان.
- انصاری، محمدعلی (۱۳۸۵)، غرر الحکم و درر الکلم، انتشارات ولی عصر
- باترا، راویندرا ان (۱۳۸۸) بحران بزرگ ۱۹۹۰، مترجم، خسرو اسدی، تهران وزارت خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی
- باترا، راویندرا ان (۱۳۶۸) بحران بزرگ ۱۹۹۰، مترجم، خسرو اسدی، تهران وزارت خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- بیرو، آ. (۱۳۶۶). فرهنگ علوم اجتماعی. ترجمه: باقر ساروخانی (۱۳۷۰) تهران، کیهان.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۷۹)، مدیریت بحران: نقدی بر شیوه های تحلیل و تدبیر بحران در ایران، تهران نشر، فرهنگ گفتمان.
- جدی، مجید و حسینی، حسین (۱۳۸۶)، مدیریت بحران با رویکرد امنیت عمومی (۱)، انتشارات معاونت آموزشی ناجا
- جوج، مرتضی و گله دار، مجید (۱۳۹۱)، عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی، فصلنامه مطالعه انتخابات شماره ۲
- حیدری، تفرشی، ۱۳۷۵، مدیریت بحران. www.noormags.ir.
- خجسته، ح. (۱۳۸۴). "بحران بلایای طبیعی و نقش ویژه رادیو در کنترل آن." پژوهش و سنجش ۴۲-۴۳. ص ۲۶-۷.
- خوش فر، غلامرضا (۱۳۸۲)، بررسی ارزش های عمومی در فرهنگ اجتماعی، فصلنامه رشد آموزش علوم اجتماعی شماره ۲۳
- دینی ترکمانی، علی (بی تا) (۱۳۸۵)، چشم انداز نظام اقتصاد بین الملل، فصلنامه پژوهش ها و سیاست های اقتصادی، سال بیستم، شماره ۶۱.
- حسینی، حسین و سید مجید جدی. (۱۳۸۵). مدیریت بحران، جلد اول، نشر کوثر، تهران.
- معین، محمد (۱۳۷۸)، فرهنگ معین، انتشارات زرین
- وفادار حسین و قصری محمد، (۱۳۹۰)، الگوی توصیفی بحران در نظم و امنیت، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی شماره ۴.
- «فصل نامه امنیت پژوهی»، شماره ۶، تهران دانشکده علوم و فنون فارابی.
- راش، مایکل (۱۳۸۱)، جامعه و سیاست، انتشارات سمت
- رفعتی، حمیدرضا. حسینی، سیداکبر. شیوه عمل نظارت و واپایش در مدیریت بحران های امنیتی. www.noormags.ir
- ساوه درودی، مصطفی. (۱۳۹۷) راهبردهای سازمانی و مدیریت بحران: دانشکده علوم و فنون فارابی.

- ساوه‌درودی، مصطفی. (۱۳۹۰) مدیریت بحران‌های امنیتی: دانشکده علوم و فنون فارابی.
- شفیعی اردشیر (۱۳۹۹) مدیریت بحران، تهران، انتشارات دانشکده اطلاعات و امنیت ملی.
- فتحی، یوسف (۱۳۹۸)، مقاله سیاست اخلاقی یا اخلاق سیاست در نهج البلاغه، نشریه پژوهشنامه نهج البلاغه
- فیروزآبادی، سید حسن، (۱۳۸۶)، آینده‌انگاری راهبردی در دکترین مهدویت، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال نهم، شماره ۳۱ و ۳۲، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- میلر، لیندا اس و کارون، ام‌هس (۱۳۸۲)، پلیس در اجتماع، ترجمه محمدرضا کلهر، تهران: دانشگاه علوم انتظامی
- نوروزی، محمد جواد (۱۳۹۲)، فلسفه سیاست، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
- وردی نژاد، فریدون و شهلا بهرامی رشتیانی، ... (۱۳۹۵)، مدیریت بحران و رسانه‌ها تهران انتشارات سمت، چاپ سوم.
- وردی نژاد، فریدون و شهلا بهرامی رشتیانی، ... (۱۳۹۵)، مدیریت بحران و رسانه‌ها تهران انتشارات سمت، چاپ سوم.
- وفادار حسین و قصری محمد، (۱۳۹۰)، الگوی توصیفی بحران در نظم و امنیت، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی شماره ۴.
- وندل بل (۱۳۹۱)، مبانی آینده‌پژوهی، انتشارات موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی
- هانتینگتون، ساموئل. (۱۳۸۲) سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی محسن ثلاثی، تهران: علم.
- ب) منابع اینترنتی
- سایت موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- قانون (۱۳۸۸). "قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران کشور." from <http://www.ndmo.org>
- <https://www.khabaronline.ir/news/648931/>

